

مستشرقان قرائت پژوه و زمینه‌های پژوهشی آنان*

حسن رضایی هفتادر** حسن فروغی***

چکیده

قرآن پژوهان مسلمان باید شناخت دقیقی از دیدگاه‌های خاورشناسان درباره قرائت قرآن و زمینه‌های پژوهشی داشته باشند تا بتوانند این دیدگاه‌ها را به‌بوته نقد گذارند. تحقق این امر مستلزم آشنایی پژوهشگران با مستشرقان قرائت پژوه و آثار آنان است. نوشتار حاضر در پی ضرورت این شناخت به معرفی اجمالی مهم‌ترین قرائت پژوهان مکتب آلمان، فرانسه، انگلستان، ایالات متحده آمریکا، هلند و مجارستان می‌پردازد. بررسی آثار مستشرقان پیرامون قرائت قرآن نشان می‌دهد که برخی از آنان یا اثری مستقل درباره قرائت قرآن به جای گذاشته‌اند یا در کنار مباحثی چون جمع قرآن، مصاحف صحابه، تحریف ناپذیری قرآن و... به مبحث قرائت پرداخته‌اند.

واژگان کلیدی: قرآن، مستشرقان، قرائت، زیست شناخت، زمینه‌های پژوهشی.

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۷/۱۵ و تاریخ تأیید: ۱۳۹۳/۱۱/۱۰

** استادیار علوم قرآن و حدیث پردیس فارابی دانشگاه تهران hrezaii@ut.ac.ir (نویسنده مسئول)

*** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم و فنون قرائت جامعه المصطفی العالمیه foroughi@imam.miu.ac.ir

مقدمه

شناخت قرآن برای خاورشناسان بسیار اهمیت داشته، در نتیجه به بررسی آن پرداخته‌اند. آنان حاصل پژوهش‌های خود را پیرامون این کتاب آسمانی در قالب مقالات، کتاب‌ها و دایرةالمعارف‌ها به جهان علم عرضه کرده‌اند. شناخت این آثار و نویسندگان آنها برای جامعه علمی مسلمانان بسیار ضروری است؛ زیرا نگارش برخی از آنها با اهداف استعماری و تبشیری صورت گرفته است.

پژوهشگران تاکنون، آثاری را در معرفی خاورشناسان و تألیفات آنان به زیور طبع آراسته‌اند. این آثار براساس محتوایشان به دو دسته تقسیم می‌گردد:

الف) کتاب‌هایی که فقط به زندگینامه علمی و آثار خاورشناسان می‌پردازند؛
ب) آثاری که در کنار بررسی دیدگاه‌های خاورشناسان، به زندگینامه علمی و آثار آنان نیز اشاره می‌کنند.

۱. مهم‌ترین آثار دسته نخست که به فارسی نگاشته شده‌اند، عبارت است از:
۱. فرهنگ اسلام شناسان خارجی، نگاشته حسین عبدالهی خوروش در دو جلد که انتشارات مؤسسه مطبوعاتی مطهر آن را در سال ۱۳۴۴ش چاپ کرد؛
۲. فرهنگ خاورشناسان، شرح حال و خدمات دانشمندان ایران شناس و مستشرق، نوشته ابوالقاسم سحاب در یک جلد که نشر کتاب سحاب آن را در سال ۱۳۵۶ش منتشر نمود؛
۳. فرهنگ جامع خاورشناسان مشهور و مسافران به مشرق زمین، اثر نصرالله نیک بین در دو جلد که انتشارات آرون آن را در سال ۱۳۸۰ش به چاپ رساند.

مهم‌ترین آثار فارسی دسته دوم عبارتند از:

۱. نقد آثار خاورشناسان، نوشته مصطفی حسینی طباطبایی در یک جلد که انتشارات چاپخش آن را در سال ۱۳۷۵ش منتشر نمود؛
۲. مستشرقان و تاریخ گذاری قرآن، نگاشته محمدجواد اسکندرلو در یک جلد که انتشارات پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن، آن را در سال ۱۳۸۵ش چاپ کرد؛
۳. مستشرقان و حدیث، اثر سهیلا شینی میرزا در یک جلد که نشر هستی نما آن را در سال ۱۳۸۵ش منتشر کرد.

بررسی تألیفاتی که دربارهٔ زندگینامه علمی و آثار خاورشناسان است، نشان می‌دهد که در آنها شرح حال برخی از خاورشناسان قرائت پژوه و آثار قرآنی آنان ذکر نشده است. نوشتار حاضر بر آن است به اختصار به معرفی مهم‌ترین قرائت پژوهان مکتب آلمان، فرانسه، انگلستان، ایالات متحده آمریکا، هلند و مجارستان بپردازد.

۱. قرائت پژوهان آلمان

بیسین، هارتموت (Bobzin, Hartmut)

هارتموت بیسین در سال ۱۹۴۶ در برمن آلمان به دنیا آمد. وی طی سال‌های ۱۹۷۴-۱۹۹۶ به تحصیل کلام پروتستان، دین‌شناسی، مطالعات هندی و سامی در دانشگاه ماربورگ پرداخت. او در سالهای ۱۹۷۵-۱۹۷۶ به تحصیل در زمینه مطالعات عربی و اسلامی در دانشگاه دمشق همت گماشت.

وی در سال ۱۹۷۴ دکترای خود را در دانشگاه ماربورگ به اتمام رساند و اکنون استاد اسلام‌شناسی در دانشگاه ارلانگن و استاد دانشکده کلام کاتولیک در دانشگاه زالتسبورگ است.

زمینه‌های پژوهشی و آثار

قرآن و پذیرش آن در غرب؛ شناخت نبوت حضرت محمد ﷺ؛ رابطه بین اسلام و مسیحیت در گذشته و حال؛ مشکلات ترجمه‌های قرآن به زبان آلمانی، کتاب مقدس ساراسن‌ها؛ قرائت مسیحیان از قرآن؛ نخستین چاپ قرآن در اروپا؛ نظر ژان بودان، فیلسوف و حقوقدان فرانسوی درباره نسخه ونیزی قرآن؛ یوسف در مصر به روایت عهد قدیم و قرآن؛ تاریخچه اولیه مطالعات اسلامی در اروپا؛ بررسی ترجمه‌های لاتینی قرآن؛ سهم مارتین لوتر در شناخت و نقد دین اسلام؛ مطالعات قرآنی در غرب تا پیش از سال ۱۸۰۰ میلادی؛ سلیمان و مورچه‌ها؛ مجادلات مسیحی علیه قرآن؛ و چگونگی ترجمه قرآن از زمینه‌های پژوهشی هارتموت بیسین به شمار می‌رود.

مهم‌ترین آثار وی بدین قرار است:

- «Eine mögliche Parallele zu fa-'ummuhü hāwiyatun (Sure 101,9)», Zeitschrift für arabische Linguistik (Wiesbaden) 9 (1982), pp. 79-80.

«یک قرائت جایگزین احتمالی برای عبارت فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ (قارعه، ۹)»

- «Notes on the importance of variant readings and grammar in the

Tafsīr al-Galālayn», Zeitschrift für arabische Linguistik (Wiesbaden) 27 (1985), pp. 33-44. Also in: interpreting the Quran, edited by Mustafa Shah, London & New York: Routledge, 2012.

(نکاتی در باب اهمیت اختلاف قرائت و نحو در تفسیر الجلالین)

- (Bobzin, 2007, pp. 32-37; id. 2008, p. 112; id. 1985, pp. 213-221)

بک، ادموند میسائل (Beck, Edmund Michael)

ادموند میسائل بک در ششم نوامبر ۱۹۰۲ در هولدرسون آلمان به دنیا آمد. او در سال ۱۹۲۲ از دبیرستان بندیکت در مین فارغ التحصیل شد و در همان سال عنوان مذهبی ادموند را از کلیسای متن دریافت کرد. طی سالهای ۱۹۲۳ تا ۱۹۲۷ در رشته کلام در دانشگاه لودویگ ماکسیمیلیان مونیخ تحصیل کرد. از سال ۱۹۲۷ تا ۱۹۳۰ به تحصیل زبان شناسی در مونیخ پرداخت. در سال ۱۹۳۹ دکترای خود را در رشته زبان‌های شرقی از دانشگاه مونیخ اخذ کرد. او راهب و استاد زبان کتاب مقدس در مدرسه عالی بندیکت سنت آنسلمو در شهر رم بود. وی دوازدهم ژوئن ۱۹۹۱ در متن آلمان از دنیا رفت.

زمینه‌های پژوهشی و آثار

بررسی متون مسیحی شرقی؛ رهبانیت مسیحی در قرآن؛ خلقت انسان؛ شخصیت حضرت ابراهیم (علیه السلام) ابلیس و انسان؛ آیین توحیدی و دیگر ادیان در قرآن از زمینه‌های پژوهشی ادموند میسائل بک به شمار می‌رود.

مهم‌ترین آثار وی بدین قرار است:

- «Arabijja, Sunna und Amma in der Koranlesung des zweiten Jahrhunderts», *Orientalia* 15 (1946), pp. 180-224.

(عربیت، سنت و عامه در قرائت قرآن در قرن دوم هجری)

- «Die b. Mas'ūdvarianten bei al-Farrā'», *Orientalia* 25 (1956) pp. 353-383.

(قرائت ابن مسعود نزد فرّاء)

- «Die Kodizesvarianten der Amsār», *Orientalia* 16 (1947), pp. 353-376.

(اختلاف مصاحف امصار)

- «Studien zur Geschichte der kufischen Koranlesung in den beiden ersten Jahrhunderten», *Orientalia* 17 (1948), pp. 326-355.

(بررسی تاریخ قرائت کوفی قرآن در دو قرن نخست)

- «Der 'utmānische Kodex in der Koranlesung des zweiten Jahrhunderts», *Orientalia* 14 (1945), pp. 353-376.

(رسم الخط عثمانی در قرائت قرآن در قرن دوم)

- «Die Zuverlässigkeit der Überlieferung von auber 'utmānischen Varianten bei al-Farrā'», *Orientalia* 23 (1954), pp. 412-435.

(اعتماد فرآء به نقل تمام اختلاف قرائات مخالف با رسم عثمانی)

- (Beck, 1946, p. 29; id. 1951, pp. 486-503; id. 1952, pp. 73-94; id. 1976, pp. 195-244)

شوالی، فریدریش (Schwally, Friedrich)

فردریش شوالی در ۱۰ اوت ۱۸۶۳ در بوتسباخ آلمان به دنیا آمد. در دانشگاه گیسن در رشته‌های الهیات و شرق شناسی تحصیل کرد. مدتی به استراسبورگ رفت و در کلاس‌های درس تئودور نولدکه شرکت نمود. در ۱۸۸۸ با ارائه رساله‌ای درباره عهد عتیق با راهنمایی برنهارد اشتاده موفق به اخذ دکتری شد. ۱۸۹۲ رساله استادی خود را در هاله نگاشت، اما چون نتیجه‌گیری‌های او با نظرهای مطرح در آن زمان چندان هماهنگی نداشت این رساله پذیرفته نشد و از آن پس شوالی یکسره به شرق شناسی روی آورد. ۱۸۹۳ رساله استادی دیگری درباره زبان‌های سامی نوشت و این رساله در دانشگاه استراسبورگ پذیرفته شد. در همین دانشگاه مدرس زبان‌های سامی شد. از ۱۹۰۸-۱۹۱۴ استاد دانشگاه گیسن بود. مهم‌ترین عامل شهرت شوالی در میان شرق شناسان، مسئولیت او در گردآوری و انتشار تاریخ قرآن تئودور نولدکه است که وی از ۱۹۰۹-۱۹۱۹ بیشتر وقت خود را صرف همین کار کرد. شوالی در ۵ فوریه ۱۹۱۹ در کونیگزگ درگذشت.

زمینه‌های پژوهشی و آثار

جمع قرآن در عهد ابوبکر؛ مطالب کتاب ارمیا علیه کافران؛ زندگی پس از مرگ براساس تصورات بنی اسرائیل در عهد باستان؛ گویش‌های زبان آرامی مسیحیان فلسطین؛ جنگ‌های سامیان؛ فرهنگ شرق باستان؛ جنگ‌های مقدس در فلسطین باستان؛ تصحیح انتقادی متن عبری کتاب پادشاهان؛ زندگینامه حضرت محمد ﷺ و صحابه آن حضرت از زمینه‌های پژوهشی فردریش شوالی به شمار می‌رود.

مهم‌ترین اثر وی عبارت است از:

- Geschichte des Qorans von Theodor Noldeke. Zweite Auflage bearbeitet von Friedrich Schwally. Teil 1: Über den Ursprung des Qorans. Leipzig: Weicher, 1909; Teil 2: Die Sammlung des Qorans, Leipzig: Weicher, 1919.

(تاریخ قرآن)

(عقیقی، بی تا: ۲/ ۴۱۰؛ بهشتی، ۱۳۸۰: ۶/ ۲۴۰-۲۴۱؛ رامیار، ۱۳۸۰: ۳۹۳-۳۹۶؛ کریمی‌نیا، ۱۳۸۴: ۸۷- ۹۱؛ London 1963, Chicago, 1970, vol. 14, pp. 301-302؛ (vol. 7, p. 159; Burton, 1977, p. 117).

کاله، پاول ارنست (Kahle, Paul Ernest)

پاول ارنست کاله در ۲۱ ژانویه ۱۸۷۵ در هوهنشتاین آلمان به دنیا آمد. وی کشیش پروتستان بود. الهیات مسیحی را در دانشگاه ماربورگ و زبان‌های عربی، حبشی، عبری، آرامی و سریانی را در دانشگاه هاله تحصیل کرد. دکتری خود را در ۲۳ آوریل ۱۸۹۸ با رساله‌ای با عنوان «ملاحظات دربار نقد متن و واژگان موجود در روایت سامری اسفار پنجگانه موسی» دریافت کرد. این همان موضوعی بود که وی در کارهای بعدی خود نیز بسیار بدان پرداخت. ۱۹۰۳-۱۹۰۸ در قاهره زندگی می‌کرد و مدرسه‌ای را در آنجا بنیان نهاد. ۱۹۱۴ استاد دانشگاه هاله و گیسن و ۱۹۲۳ استاد دانشگاه بن در رشته زبان‌های باستانی بود و از ۱۹۳۹ زبانهای سامی را در دانشگاه اکسفورد تدریس می‌کرد. ۱۹۳۹-۱۹۶۳ در انگلستان زندگی کرد و به پاس آثار ارزشمندش در قلمرو کتابشناسی، نشان بورکیت از اکادمی بریتانیا به او اعطا شد. همچنین ۱۹۵۵ نشان خدمات برجسته جمهوری فدرال آلمان را دریافت کرد. وی در ۲۴ سپتامبر ۱۹۶۴ در بن درگذشت.

زمینه‌های پژوهشی و آثار

قرآن و عربستان؛ زبان قرآن؛ متون تفسیری عهد عتیق به روایت یهودیان بابل؛ ترجمه‌های عربی انجیل؛ آیین‌های دینی در مکان‌های مقدس اسلامی فلسطین؛ اولاد علی (علیه السلام) در صحرای لیبی؛ تفسیرهای شرقی بر عهد عتیق؛ نشانه‌های اعراب نزد سامریان؛ تفسیرهای عهد عتیق در غرب؛ دستور زبان عبری؛ متن عبری کتاب مقدس از زمینه‌های پژوهشی پاول ارنست کاله به شمار می‌رود.

مهم‌ترین اثر وی بدین قرار است:

- «The Arabic readers of the Koran», Journal of Near Eastern Studies 8 (1949), pp. 65-71; also in: What the Koran really says: Language, text and commentary, edited & translated by Ibn Warraq, Amherst (NY, USA): Prometheus Books, 2002, pp. 201-210.

(قاریان عرب قرآن)

Fück, ۱۳۶۵: ۲۰۶؛ عقیقی، بی‌تا: ۲ / ۷۸۹-۷۹۰؛ بدوی، ۱۳۷۷: ۴۵۲-۴۵۳؛
1966, pp. 1-7; zwanzig Banden, 1966, vol. 9, p. 603)

۲. قرائت پژوهان انگلستان

اسمال، کیث (Small, Keith)

کیث اسمال در سال ۱۹۵۹ دیده به جهان گشود. دکترای خود را در زمینه علوم اسلامی از مدرسه کلام لندن (LST) اخذ کرد. وی به تدریس علوم اسلامی در انگلستان و دیگر کشورها پرداخت. اکنون استاد و عضو گروه تحقیقاتی مدرسه کلام لندن است.

زمینه‌های پژوهشی و آثار

نقد متن قرآن؛ بررسی تطبیقی بین متن قرآن و عهد جدید؛ بررسی تطبیقی میان اسلام و مسیحیت؛ تطور تاریخی متن قرآن از زمینه‌های پژوهشی اسمال به شمار می‌رود.

مهم‌ترین آثار وی بدین قرار است:

- «Textual variants in the New Testament and Quranic manuscript traditions», Schlaglichter: Die beiden ersten islamischen Jahrhunderte, edited by Markus Grob and Karl-Heinz Ohlig, Berlin: Verlag Hans Schiler, 2008 (Inârah. Schriften zur frühen Islamgeschichte und zum Koran, 3), pp. 572-593.

(اختلاف قرائات در مخطوطات به جا مانده از عهد جدید و قرآن)

- Textual criticism and Qurān manuscripts. London: lexington Books, 2011, Xvi+230pp.

(مخطوطات قرآنی و مسئله نقد متن)

(Small, 2011, pp. 40-56, 90-98)

سل، ادوارد (Sell, Edward)

ادوارد سل ۲۴ ژانویه ۱۸۳۹ در بارکشر انگلستان به دنیا آمد. در کالج مبلغان مسیحی ایزلینگتن لندن تحصیل کرد. وی در سال ۱۸۸۱ کارشناسی الهیات را از دانشکده لمبث و در سال ۱۹۰۷ دکترای افتخاری خود را در رشته الهیات از دانشگاه ادینبرگ دریافت کرد. در سال ۱۸۶۵-۱۸۸۰ ریاست دبیرستان هریس را در مدرس هند بر عهده داشت. در ۱۸۷۴ عضو هیأت علمی دانشگاه مدرس و ۱۸۸۰ تا ۱۹۰۵ دبیر انجمن مبلغان کلیسای مدرس بود. ۱۹۰۰ نماینده اسقف مدرس شد و ۱۹۰۱ حکم افتخاری جانشینی اسقف کلیسای سنت جورج مدرس را دریافت کرد. مدتی ریاست بخش مطالعات فارسی، عربی و هندی را برعهده داشت. ۱۹۰۶ نشان زرین پادشاهی هند را دریافت کرد. وی به طور رسمی در سال ۱۹۲۳ از جامعه مبلغان مسیحی استعفا داد و در هند باقی ماند و به تعلیم علم و خدمت رسانی مشغول شد. هنگامی که سل در ۱۵ فوریه ۱۹۳۲ در بنگالور هند از دنیا رفت، مشغول کار بر روی کتاب پنجاهم خویش بود.

زمینه‌های پژوهشی و آثار

بررسی عهد قدیم؛ ایمان و اسلام؛ تطوّر تاریخی قرآن؛ پیدایش و گسترش اسلام؛ خلفای راشدین؛ مکتب علی (علیه السلام)؛ جنگ بدر و احد؛ تصوف؛ دروزی‌ها؛ غزوه و سریه؛ حنفی‌ها؛ زندگی محمد (صلی الله علیه و آله)؛ مذهب شیعه امامیه؛ دستور زبان فارسی؛ بهاییت؛ مسلمانان در چین؛ عقاید اسلامی؛ احکام دینی اسلام؛ پیروزی مسلمانان در شمال آفریقا و اسپانیا؛ خلافت عباسیان و امویان؛ ترکان عثمانی؛ پادشاهی اسرائیل؛ مهاجرت جمعی بنی اسرائیل؛ پادشاهی یهودا؛ اسلام در اسپانیا؛ بررسی مخطوطات قرآنی از زمینه‌های پژوهشی ادوارد سل به شمار می‌رود. مهم‌ترین اثر وی بدین قرار است:

- «Ilm-I tajwīd, the art of reading the Qurân», Madras journal of literature 1881, pp. 158-204.

(دانش تجوید: فن قرائت صحیح قرآن)

(زرکلی، ۱۹۵۹: ۶/۹۵-۹۶؛ کریمی‌نیا، ۱۳۹۱: ۵۷۰؛ مشکین‌نژاد، ۱۳۹۳: ۵/۱۱۶؛

Buckland, 1971, p. 382; James, 1924, vol. 8, pp. 5-13;

۳. قرائت پژوهان ایالات متحده آمریکا

دنی، فردریک متیوسون (Denny, Frederick Mathewson)

فردریک متیوسون دنی در سال ۱۹۳۹ دیده به جهان گشود. وی در سال ۱۹۶۱ کارشناسی فلسفه را از دانشکده ویلیام و در سال ۱۹۶۵ کارشناسی الهیات را از مدرسه کلامی آندور نیوتن اخذ کرد. کارشناسی ارشد و دکترا را به ترتیب در سال‌های ۱۹۶۹ و ۱۹۷۴ از دانشگاه شیکاگو گرفت. اکنون استاد بازنشسته مطالعات اسلامی و تاریخ ادیان دانشگاه شیکاگو است.

زمینه‌های پژوهشی و آثار

دنی ویراستار مجموعه کتاب‌هایی با عنوان «مطالعاتی در دین‌شناسی تطبیقی» است که تاکنون ۳۵ جلد از این مجموعه منتشر شده است. بررسی تطبیقی ادیان توحیدی؛ مسلمانان و جوامع آنها در مصر، پاکستان، آسیای جنوب شرقی و شمال آمریکا؛ اسلام و حقوق بشر؛ دین و شناخت محیط زیست؛ فخر و فخرفروشی در قرآن؛ درختان در قرآن؛ جامعه و اجتماع در قرآن؛ اخلاق و قرآن؛ معنای امت در قرآن؛ رستگاری در قرآن؛ جهت‌گیری و نگرش واژه‌های قرآن در بیان توبه و ندامت؛ اراده در قرآن از زمینه‌های پژوهشی وی است. مهم‌ترین آثار او بدین قرار است:

- «The ādāb of Qurān recitation: text and context», International congress for the study of the Qurān, Australian National University, Canderia, 8-13 May 1980, pp. 143-160

(متون مربوط به آداب قرائت قرآن)

- «Exegesis and recitation: their development as classical forms of Qurānic piety», Transitions and transformations in the history of religions: essays in honor of Joseph M. Kitagawa, edited by Frank F. Reynolds & Theodor M. Ludwig, Leiden, New York 1980, pp. 91-123.

(شکل‌گیری تفسیر و قرائت: قدیمی‌ترین اشکال دینداری قرآنی)

- «Qurān recitation: a tradition of oral performance and transmision», Oral Tradition 4i-ii (1989), pp. 5-26.

(قرائت قرآن: سنتی همراه با اجرا و نقل شفاهی)

- «Qurān recitation training in Indonesia: a survey of contexts and handbooks», *Approaches to the history of the interpretation of the Qurān*, ed. Andrew Rippin, Oxford: Clarendon Press, 1988, pp. 288-306.

(آموزش قرائت قرآن در اندونزی: مروری بر متون و کتاب‌های راهنما)

(Denny, 2001, vol. 1, pp. 241-242; id. 1985, pp. 103-121; id. 1975, pp. 34-70; id. 1984, pp. 196-210; id. 1981, pp. 253-257)

۴. قرائت پژوهان فرانسه

دو پرمار، آلفرد لوییس (De Premare, Alfred-Louis)

آلفرد لوییس دو پرمار در سال ۱۹۳۰ در شهر تور فرانسه به دنیا آمد. دوران کودکی‌اش در مراکش سپری شد و در آنجا زبان عربی را فرا گرفت. وی تحصیلات خود را در زمینه زبان و ادبیات عرب در مؤسسه آموزش عالی مراکش و دانشگاه محمد ص در رباط به اتمام رساند. او استاد دانشگاه پرونس، مدرس و محقق در مؤسسه تحقیقاتی جهان عرب و اسلام بود. وی در سال ۲۰۰۶ درگذشت.

زمینه‌های پژوهشی و آثار

بررسی سوره یوسف؛ اسوه بودن حضرت محمد ص در متون اصلی دین اسلام؛ خاستگاه و مبانی اسلام در میان مکتوبات و تاریخ؛ پرسش‌های قدیم و جدید درباره تاریخ آیات قرآن؛ سیره پیامبر ص، قرون اولیه تاریخ اسلام از زمینه‌های پژوهشی آلفرد لوییس دو پرمار است. مهم‌ترین آثار وی عبارت است از:

- «Abd al-Malik b. Marwān and the Process of the Qurān's composition», *The hidden origins of Islam: new research into its early history*, edited by Karl-Heinz Ohlig and Gerd-R. Puin, Amherst (NY, USA): Prometheus Books, 2010, pp. 189-221.

(عبدالملک بن مروان و روند تثبیت متن قرآن)

- «La constitution des écritures islamiques dans l'histoire», *Acta Orientalia Belgica, subsidia III, Al-Kitāb: la sacralité du texte dans le monde de l'islam*, Actes du symposium International tenu á Leuven et

Louvain-la-Neuve du 29 mai au 1 juin 2002, edited by D. de Callatay & J. M. F. Van Reeth, Brussels: Société Belge d'Études Orientales, 2004, pp. 175-184.

(تکوین متون مقدس دین اسلام در تاریخ)

- «Ecritures et Lectures», Revue du Monde Musulman et de Méditerranée 58i (1990/1994), pp. 7-13.

(کتابت قرآن و قرائت آن)

- «Die Geschichte eines schriftlichen Dokuments», Welt und Umwelt der Bible (Der Koran und die Bible) Heft 15 (1/2000), pp. 17-23.

«تاریخچه اسناد و مدارک مکتوب (جمع و تدوین قرآن)»

«L'histoire du Coran, comme document écrit», Le monde de la Bible, (Le Coran et la Bible: aux sources de l'Islam) 115 (1998), pp.25-31.

(تاریخ قرآن به مثابه متن مکتوب)

(De Premare, 1998, pp. 85-115; id. 2004, pp. 279-297)

کانتینو، ژان (Cantineau, Jean)

ژان کانتینو در سال ۱۸۹۹ در اپینال فرانسه به دنیا آمد. وی زبان عربی را در پاریس آموخت. ۱۹۲۸-۱۹۳۲ یکی از اعضای العهدالفرنسی در دمشق بود. ۱۹۳۳-۱۹۴۷ استاد زبان شناسی عمومی و زبان‌های سامی در دانشکده ادبیات الجزایر و استاد مدرسه زبان‌های شرقی بود. او به لهجه‌های عربی به خصوص لهجه‌های صحرای شام، جایی که مدتی طولانی از عمرش را بین صحرانشینان سپری کرد، علاقه وافری داشت. وی در سال ۱۹۵۶ چشم از جهان فروبست.

زمینه‌های پژوهشی و آثار

بررسی زبان‌های سامی؛ لهجه عربی حوران؛ نبطیان و زبان نبطی؛ دستور زبان کتیبه شناسی پالمیری؛ جغرافیای زبان شناسی گویش عربی در الجزایر؛ نظام آوایی زبان عربی کلاسیک، از زمینه‌های پژوهشی ژان کانتینو به شمار می‌رود.
مهم‌ترین اثر وی بدین قرار است:

«La récitation coranique à Damas et à Alger», AIEO 6, 1942-47, 66-107.

(قرائت قرآن در دمشق)

(عقیقی، بی تا: ۱/ ۲۸۲-۲۸۳؛ 8, pp. 163- International zeitschrift, 1963, vol. 8)

164

لوکونت، ژرار (Lecomte, Gerard)

ژرار لوکونت در سال ۱۹۲۶ در شارویل فرانسه دیده به جهان گشود. او دکترای خود را در رشته ادبیات عرب اخذ کرد. وی استاد ادبیات عرب مؤسسه زبان‌ها و فرهنگ‌های شرقی واقع در پاریس بود. او در تدوین دایرة المعارف اسلام مشارکت کرد و در سال ۱۹۹۷ چشم از جهان فرو بست.

زمینه‌های پژوهشی و آثار

ادبیات عرب در قرون نوزدهم و بیستم؛ شخصیت و آثار ابن قتیبہ؛ نقل قول‌هایی از عهد قدیم و عهد جدید در آثار ابن قتیبہ از زمینه‌های پژوهشی ژرار لوکونت است. مهم‌ترین اثر وی عبارت است از:

«Ā Propos d'une variante coraniques chez Ibn Qutayba», Arabica:

Journal of Arabic and Islamic Studies 10 (1963), pp. 310-311.

(درباره رأی ابن قتیبہ راجع به یک اختلاف قرائت قرآنی)

(Lecomte, 1958, pp. 34-46)

۵. قرائت پژوهان مجارستان

دوین، کینگا (Devenyi, Kinga)

خانم کینگا دوین در سال ۱۹۵۷ متولد شد. او در حوزه‌های زبان عربی، تاریخ علوم و تمدن اسلامی و تاریخ تفکر سیاسی مسلمانان به تحصیل پرداخت و در سال ۱۹۹۷ دکتری خود را در رشته زبان شناسی اخذ کرد. دوین استاد دانشکده زبان‌شناسی دانشگاه کوروینس بوداپست مجارستان و عضو مؤسسه نسخ خطی اسلامی (The Islamic Manuscript Association) است.

زمینه‌های پژوهشی و آثار

بررسی معانی القرآن فرآء؛ اسلام در قرن بیست و یکم؛ صرف و نحو عربی، واژه‌شناسی و فرهنگ‌نگاری عربی؛ تحلیل کامپیوتری متون عربی؛ زبان و فرهنگ در دنیای عرب؛ بحران امنیت خاور میانه؛ تاریخ ادبیات عرب از زمینه‌های پژوهشی کینگا دوین به شمار می‌رود. مهم‌ترین اثر وی بدین قرار است:

«Al-Farrā and Al-Kisā'ī: refernces to grammarians and Qur'ān readers in the Maānī l-Qur'ān of Al-Farrā'», Proceedings of the colloquium on Arabic grammar, Budapest 1991, pp. 159-176.

(فرآء و کسایبی و مراجعه به اقوال نحویان و قراء قرآن در کتاب معانی القرآن تألیف فرآء) (Devenyi, 1990, pp. 101-110; id. 2007, pp. 45-66; id. 1993, pp. 59-74)

۶. قرائت پژوهان هلند

ویتکام، جان جاست (Witkam, Jun Just)

جان جاست ویتکام در سال ۱۹۴۵ در شهر لیدن هلند دیده به جهان گشود. وی در سال ۱۹۶۸ کارشناسی خود را در زمینه عربی، فارسی و اسلام شناسی و در سال ۱۹۷۲ کارشناسی ارشد خود را در حوزه عربی، فارسی و تاریخ معاصر خاورمیانه از دانشگاه لیدن دریافت کرد. در سال ۱۹۷۰ به فراگیری ادبیات فارسی در دانشگاه تهران پرداخت. وی در سال ۱۹۸۲ دکتری خود را از دانشگاه لیدن اخذ کرد. او استاد بازنشسته نسخ خطی جهان اسلام دانشگاه لیدن است.

زمینه‌های پژوهشی و آثار

بررسی نسخ خطی قرآن و کتابت قرآن از زمینه‌های پژوهشی ویتکام است. مهم‌ترین اثر وی بدین قرار است:

«Fatwa's over de fonografie van de Koran», ZemZem (Tijdschrift over bet Midden-Oosten Noord-Afrika en Islam 3ii (2007), pp. 82-95; 139-140.

(فتوا در باب ضبط و پخش صدای قرائت قرآن)

(Witkam, 1993, pp. 56-64; id. 1989, pp. 155-174; id. 2002, pp. 339-348)

نتیجه‌گیری

با بررسی آثار خاورشناسان قرائت‌پژوه روشن شد که آثار آنها را به دو دسته می‌توان تقسیم کرد:

الف) آثاری که نویسندگان آنها تنها به بحث قرائت قرآن پرداخته‌اند؛
ب) آثاری که مؤلفان آنها در کنار مباحثی چون جمع قرآن، مصاحف صحابه و تحریف ناپذیری قرآن و... به بررسی قرائت قرآن نیز توجه داشته‌اند.
از آنجا که آثار خاورشناسان درباره قرائت قرآن کمتر به زبان فارسی ترجمه شده و پژوهش در این زمینه بسیار اندک است، شایسته است ترجمه، نقد و بررسی آثار این دسته از نویسندگان، در اولویت طرح‌های پژوهشی مراکز قرآن‌پژوهی کشور قرار گیرد. این کار، آشنایی بیشتر با دستاوردهای خاورشناسان پیرامون قرائت قرآن را موجب می‌گردد؛ زیرا دیگران به فرهنگ و میراث ما از زاویه‌ای دیگر می‌نگرند و اموری را می‌بینند که ما به آسانی نمی‌توانیم درک کنیم.

منابع

۱. بدوی، عبدالرحمن، دایرة المعارف مستشرقان، ترجمه صالح طباطبائی، تهران: روزنه، ۱۳۷۷.
۲. بهشتی، محمدرضا، «تاریخ قرآن»، دانش‌نامه جهان اسلام، تهران: بنیاد دایرةالمعارف اسلامی، ۱۳۸۰.
۳. رامیار، محمود، تاریخ قرآن، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۰.
۴. زرکلی، خیرالدین، الاعلام، قاهره: بی نا، ۱۹۵۹.
۵. سحاب، ابوالقاسم، فرهنگ خاورشناسان: شرح حال و خدمات دانش‌مندان ایران‌شناس و مستشرق، تهران: کتاب سحاب، ۱۳۶۵.
۶. کریمی‌نیا، مرتضی، «نقد و بررسی روایات جمع قرآن»، فصل‌نامه علوم حدیث، ش ۳۵، ۱۳۸۴.
۷. کریمی‌نیا، مرتضی، کتاب شناسی مطالعات قرآنی در زبان‌های اروپایی، قم: موسسه فرهنگی ترجمان وحی، ۱۳۹۱.
۸. عقیقی، نجیب، المستشرقون، قاهره: دارالمعارف، بی تا.
۹. مشکین‌نژاد، پرویز، فرهنگ خاورشناسان، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۳.
10. Beck, Edmund Michael (1946), «Des christliche Mönchtum im Koran», *Studia Orientalia* 13iii.
11. Id. (1951), «Erschaffung des Menschen und Sündenfall im Koran», *Miscellanea Biblica et Orientalia Athanasio Miller Oblata*, Rome.
12. Id. (1952), «Die Gestalt des Abraham Wendepunkt der Entwicklung Muhammeds», *Le Muséon* 65.
13. Id. (1976), «Iblis und Mensch Satan und Adam: Der Werdegang einer Koranischen Erzählung», *Le Muséon* 89.
14. Bobzin, Hartmut (1985), «Martin Luthers Beitrag zur Kenntis und Kritik des Islam», *Neue Zeitschrift für systematische Theologie und Religioncphilosophie* 27.

15. Id. (2007), «The first Printed editions of the Holy Qurān in Europe», Hadīth al-Dār/Hadeeth ad-Dar: the Journal of Dar al-Athar al-Islamiyyah 22.
16. Id. (2008), «Josef in Ägypten: Bibel und Koran», Die groben Geschichten der Menschheit 11.
17. Buckland, Charles Edward (1971), Dictionary of Indian Biography, Delhi: Indological Book House.
18. Burton, John (1977), The collection of the Qurān, Cambridge: Cambridge University Press.
19. Chicago University Oriental Institute library (1970), catalog of The Oriental Institute library University of Chicago, Boston: G.K.Hall.
20. Denny, Frederick Mathewson (1975), «The meaning of ummah in the Qurān», History of Religions 15i.
21. Id. (1981), «The will in the Qurān», Journal of Near Eastern Studies 40.
22. Id. (1984), «The Problem of salvation in the Qurān: key terms and concepts», quest of an Islamic humanism: Arabic and Islamic studies in memory of Mohamed al-Nowaihi, edited by Arnold H. Green, Cairo: American University in Cairo Press.
23. Id. (1985), «Ethics and the Qurān: community and world view», Ethics in Islam, ed. Richard G. Hovannisian. Malibu: Undena.
24. Id. (2001), «Boast», Encyclopaedia of the Qurān, Leiden: Brill.
25. De Premare, Alfred-Louis (1998), «L'exemplarité de Mahomet dans les textes canoniques de l'islam», Conférence 7.
26. Id. (2004), «Questions anciennes et récentes sur l'histoire des textes coraniques», L'islam contemporain: entre le religieux et le Politique: actes du colloque organisé à l'Institut du monde arabe 19-20.

27. Devenyi, Kinga (1990), «On Farrā's linguistic methods in his work Ma'āni Al-Qurān», Studies in the history of Arabic grammar II: Proceedings of the 2nd symposium on the history of Arabic grammar, Nijmegen 27.
28. Id. (1993), «Lexical index to al-Farrā's Ma'ānī L-Qurān», Arabist: Budapest Studies in Arabic 6-7.
29. Id. (2007), «Idmār in the Ma'ānī of al-Farrā: a grammatical approach between description and explanation», Approaches to Arabic Linguistics: Presented to Kees Versteegh on the occasion of his sixtieth birthday, edited by H. Motzki and E. Ditters, Leiden: Brill.
30. Fück, J. (1966) «Paul Ernst Kahle», ZDMG, Bd. 116.
31. James, Hastings (1924), Encyclopaedia of Religion and Ethics, New York: Scribner's sons.
32. Lecomte, Gerard (1958), «Les citations de L'Ancient et du Nouveau Testament dans L'oeuvre d'Ibn Qutaybah», Arabica: Journal of Arabic and Islamic Studies 5.
33. London University school of Oriental and African Studies. Library (1963), Library catalogue, Bostom: G.K.Hall.
34. Small, Keith (2011), Textual criticism and Qurān manuscripts. London: lexington Books.
35. Witkam, Jun Just (1989), «Qurān fragments from Dawrān (Yeman)», Manuscripts of the Middle East 4.
36. Id. (1993), «De handschriften van de koran», De koran, ontstaan, interpretatie en praktijk, edited by M. Buitelaar & H. Motzki, Muiderberg: Coutinho.

37. Id. (2002), «Twenty-nine rules for Qurān copying: a set of rules for the lay-out of a nineteenth-century Ottoman Qurān manuscript », Journal of Turkish Studies 26ii.
38. zwanzig Banden, siebzebnte völlig neu bearbeitete (1966). Brockhaus Enzyklopädia. Aufl. Des grossen Brockhaus. Wiesbaden: Brockhaus.